

ד"ר יוסי שפיר

הכו את שכוונתן וסיווגה

אברהם בן נריה חלוץ הדבוראים מקיבוץ קריית ענבים בתקופת המנדט

הכוונתם הבאים, לדעתו יש צורך (כשנות השבעים) לדאוג למיכון הענף כדי למשוך אליו גם צעירים שימשיכו את הדרך. בסוף דרכו הוא היה מאוכזב מכך שבמשפחתו לא נשאר אף אחד שיעסוק בענף. הוא נפטר בקריית ענבים ב 16 במאי 1983 וקבור בבית העלמין של הקיבוץ. בהספד עליו אמרו: "אברהם בן נריה היה תופעה חד פעמית, ולא רק בתוכנו, אלא בכל מקום ובכל זמן... אותם הקוראים להם 'דור הנפילים', אברהם בן נריה היה אחד מהם. נחבא אל הכלים. לא ביקש גדולה לעצמו, ורק הצטער צער רב שאין מי שימשיך את פיתוח ענף הדבורים והכוונות..." (פנתנו, 6 (507) 22.7.1983, עמ' 15).

הנה כי כן, ענף משמעותי וחשוב של קיבוץ קריית ענבים בראשית דרכו. ענף שכמו גם ענפים חקלאיים אחרים דרש הרכה ימי עבודה ידנית ובסופו של דבר הוא נסגר. פעילותו של בן נריה היא ללא ספק מפעל ייחודי של אדם שראה בענף את מפעל חייו, התמיד בעבודת השדה ובמחקר והגיע להישגים רבי משמעות בחבל ארץ קשה ובתקופות לא פשוטות. עם כל הקשיים השאיר מורשת חשובה של ענף משמעותי שבייחד עם ענף הרפת שהיה במקום מימש את החזון של המתיישבים הראשונים אליהם היה שייך והפך עם חבריו את האזור לארץ זבת חלב ודבש.

הדברים המובאים כאן כבסיס הם מהספר הנכתב בימים אלה לקראת חג המאה של הקיבוץ. ישראל רוזנסון, יוסי שפיר, שורשים בסלע, על אם הדרך מאה שנות קריית ענבים. שיראה אור בקיץ הקרוב.

תורות:

לחנה קליין מהארכיון של קריית ענבים על העידכונים והנגשת החומר. התמונות באדיבות ארכיון קריית ענבים.

הענף צריך להתפתח ושיעסיק מספר חברים ניכר ויתן הכנסה מידית למשק. המגמה צריכה להגיע ל 500 כוורות שיתנו הכנסה למשק:
א. מכירת 500 פחים דבש = 700 לא"י (לירות)
ב. הכנסות ממכירת נחילים, דבורים ומלכות = 300 לא"י
סה"כ הכנסה של 1000 לא"י.

בתוכנית זו בן נריה לקח בחשבון מחיר יותר נמוך של הדבש וכן את הצורך להעביר את הכוורות לאזורי פריחה אחרים. במשך הזמן הקרוב נידרש גם לעשות את מלאכת השבחת הדבורים בכדי לקבוע איזה גזע הוא המתאים ביותר לתנאי הארץ.

כדי לעמוד בסטנדרטים שבן נריה מבקש הוא מבהיר שצריך שיתקיימו כמה תנאים
א. צוות קבוע - נדרש צוות של 3-4 אנשים קבועים לפחות, שיעבדו רוב הזמן בענף.
ב. בקרה ובריקה קפדנית של המשפחות (של הדבורים) כדי ליצור נחיל מובחר של דבורים.

במכוורת בשנת 1940

בדיווח לחברי הקיבוץ על מכוורת בשנת 1940 הסתבר שיש מחלה דבר שגרם לירידה בהפחתת היבול בחמישים אחוז. במקום 240 פחי דבש היה יכול של 120. דבר שחייב לעבודת החזקה טובה יותר. וזה על פי הדיווח מחייב יותר ימי עבודה בענף. יש צורך לבקר באופן יותר תדיר את הכוורת ולבדוק את התקינות ויש גם צורך להגדיל את משפחות הדבורים בצורה משמעותית. בקיבוץ שסבל מחוסר ידיים עובדות היתה בקשה לעובדים קבועים בענף אך סדרן העבודה לא תמיד הקפיד בכך בגלל לחצים בענפים אחרים (פנתנו, 54, 19.7.1940, עמ' 7).

בתקופה זו הוזאלוג פרופסור שמעון בודנהיימר שהיה אנטימולוג ערך חלק מניסיונותיו על דבורים בשיתוף אברהם בן נריה בקריית ענבים.

מיסוד הענף והספר על גידול דבורים (1960)

עם הקמת המדינה גויס אברהם להקמת מחלקת הדבורים במשרד החקלאות. בין השאר דאג לפרסומים בנושא דבוראות בכתב העת 'השדה' ומשלב מסויים יסד את כתב העת של הענף 'ילקוט המכוורת'. הכל בעצמו ללא שרותי מזכירות.

מפעלו הספרותי היה כתיבת ספר גדול דבורים. כתיבת הספר ערכה למעלה מעשר שנים (1960-1948) שנעשתה תוך כדי עבודה השותפת. חלק מהקשיים בכתיבת הספר נבע מכך שהיה צורך להמציא מונחים מקצועיים שלא היו בלשון העברית, כך מצא עצמו אברהם בן נריה בקשרים עם אנשי ועדת הלשון שקבעו את המונחים החדשים בלקסיקון של הדבוראים.

דור הנפילים - סוף הדרך (1983)

אברהם בן נריה ראה את העיסוק בדבורים דרך חיים ולא רק מקצוע. להשקפתו צריך לחנך את הנוער לאהבת הטבע ואז מהם יצאו כלשוננו

בריאיו הרופף חיפש ענף מתאים עבורו והקים את ענף המכוורת בו עבד עד שנותיו האחרונות. בן נריה נודע כאבי ענף הדבוראות בארץ ושימש בתחום בתפקידים שונים. כתב ספר ומאמרים בנושא. על עיסוקו בענף קיבל את פרס ההסתדרות. בקיבוץ היה פעיל בתחומים שונים. היה מזכיר, מנהל חשבונות, הקים את הארכיון ודאג להנציח כל מאורע במשק. היה עורך העלון של הקיבוץ פנתנו במשך שנים רבות. חיי בצנעה ובפשטות.

ייצור דבש בקריית ענבים - ראשית הדרך תרפ"א (1921)

ענף הדבש עורר ציפיות רבות בין החברים והעוקבים אחר קריית ענבים שקיוו שלצד יצור החלב ששגשג בקריית ענבים ליצור יתפתח גם ענף הדבש: "...אך יש עתיד להן לדבורים כי מרובים הם עצי הפרי ואילנות הנטי שנוטעו בכל פינה, ויש תקווה ליום שדבש עברי 'קריית' יוכל לירושלים בצד פחי החלב" (יצחק פלח, קריית-ענבים (חמשה פרקים), 'ירושלים תרפ"ד, עמ' 4. יצחק פלח הוא כינוי ספרותי לפובליציסט, הסופר, המבקר וההוגה נתן ביסטריצקי (1980-1896) שכתב על קריית ענבים).

ההחלטה להקים מכוורת נפלה בשנת העבודה השנייה - תרפ"א. ההדרכה החינוכית לפיתוח הענף ניתנה על ידי דוד בן ישי מחולדה, שהתחיל לחשוף את אברהם בן נריה לרזי המקצוע. הכול היה ראשוני מאוד, ומבחינה מקצועית אופייני ברמה נמוכה: "אל הנחילים הראשונים קנינו בכפר הערבי אל עמור (אזור גבעת יערם), שם הייתה מכוורת של כמה מאות ג'ארות ערביות. בתחילת הגשמים הערבי הכניס את הג'ארות לתוך שקים, העמיסן על גבי גמל וככה הביאם לדילב (שמה של קריית ענבים בראשית הדרך), בתוך שקים קשורים". אברהם בן נריה שהתחיל לגבש את הענף הבינן שהוא מצריך 'נדידה', כלומר העברת כוורות לאזורי פרדסים (בית דגון) בעונת הפריחה. לצורך זה הסתייע ברכב שהיה יורד להביא חציר.

צעדים ראשונים בפיתוח הענף

כאמור אברהם בן נריה התחיל את ענף הדבוראות בקיבוץ בשנת תרפ"א (1921) שנה לאחר שעלו לקרקע. הוא התחיל את הדרך עם 5 כוורות ותוך 8 שנים הגיע לכדי 450 כוורות. הכוורות הונחו בשדות הקרובים למשק ושם ערך בן נריה גם את עבודתו היום-יומית אבל גם את תצפיותיו ומחקריו שיהוו בסיס חשוב בהתפתחות הענף בארץ.

קריית ענבים היתה מעין תחנת ניסיונות לגידול ופיתוח הדבורים. בראשית הדרך ניסו את הדבורה המקומית ונערכו השוואות עם גזעים שונים. בשנת 1937 החלו במקום בעבודת השבחה.

כיוון פיתוח הענף תרצ"ה (1935)

14 שנים לאחר הצעדים הראשונים מסכם בן נריה את הכיוון שצריך הענף להתפתח, אותו הוא פירסם בעלון הפנימי של הקיבוץ (פנתנו, ד, אוגוסט 1935, עמ' 8).

בימים אלה של ערב ראש השנה כשכולם מטבלים את התפוח ושאר מיני מאכלים ברבש מן הראוי להציג מעט מנושא יצור הדבש שהחל באזור בשנות העשרים של המאה הקודמת. הפעם נסקור בקצרה את תולדות יצור הדבש שהיה ענף משמעותי בקיבוץ קריית ענבים, שיגעון של אדם אחד (אברהם בן נריה) שהיה בסיס חשוב להתפתחות ענף הדבוראות בארץ.

מעט רקע בנושא הדבוראות ויצור דבש כיום על פי נתונים המתפרסמים כיום, הצריכה השנתית של דבש בארץ היא של כ 4500 טונות דבש. הישראלי הממוצע אוכל כ 600 גרם דבש בשנה כשליש מזה צורכים בחודש תשרי. 3500 טונות מיוצרים בארץ במאה ועשרים אלף כוורות. והשאר מיובא.

הדבורה אחראית על האבקה צמחים רבים והיא אחראית על הפריית 80 אחוז מהגידולים בעולם. כיום פועלים בארץ 530 דבוראים שלהם כ 120000 כוורות. כדי שהדבורים יוכלו לאסוף צוף ישנם חלקות מרעה לדבורים בהם ממקמים את הכוורות בכל נקודת מרעה מוצבים כ 40 כוורות. כוורת מייצרת כ 53 ק"ג דבש בשנה. בכל כוורת כ 50000 דבורים. עיקר רדיית הדבש נעשית בחודשי הקיץ (מאי עד אוגוסט). ענף הכוורות בארץ קיים החל משנת 1882.

(אתר המועצה ליצור ושיווק דבש; משה כהן, על הדבש בלי עוקץ, מעריב, ט"ו באייר תשע"ט 20 במאי 2019, עמ' 26; דניאל רוט-אבנרי, להיט של כוורת, ישראל היום, י"ג באלול תשע"ט 13 בספטמבר 2019, עמ' 25).

יצר דבש בתקופת המקרא

יצור דבש ידוע כבר בתקופות קדומות, המצרים הקדמונים גידלו דבורים לצורך הדבש והדונג שלהן. במקרא אין עדות לגידול דבורים, בימי הבית הראשון ידוע על דבש אך הוא היה בעיקרו דבש פרות ולא דבש דבורים. מממצאים ארכיאולוגיים שנתגלו בעמק בית שאן (כתל רחוב, כ 30 כוורות) מסתבר שהיה יצור דבש מתקופת המקרא (מאה עשירית לפנה"ס), ממצא שהוא נדיר מאוד ויחדי בארץ מתקופה זו. עד שהתקינו כוורות בצורה מוכנת אספן את הדבש מחלות שיצרו הדבורים בנקיקי הסלעים. לכן כנראה מרמז הפסוק בשירת האזינו: "ירפבהו על פמתי ירץ ויאכל תנובת שדי וינקהו דבש מסלע וישמן מחלמיש צור" (דברים לב יג). עדות לחלת דבש שהייתה בגוויה של אריה אנחנו מכירים מסיפור שמשון (באזור בית שמש של היום): "וישב מיקים לקחתה ויסר לראות את מפלת היילה והנה עדת דבורים פגויה הירה ודבש" (שופטים יד ח), כלומר היה איסוף דבש מן הטבע שלא בצורה תעשייתית המוכרת כיום. בתקופת המשנה והתלמוד (מאות 200-700 לס"ה) יש עדויות לגידול דבורים ודבש.

אברהם בן נריה (1897-1983) - מייסדי קריית ענבים ומניחי היסוד לגידול דבורים

אברהם בן נריה נולד בשנת 1897 באוקריאנה למשפחתו שעסקה בחקלאות. בגיל שמונה עבר עם משפחתו לעיר פרלוקי. הוא החל את לימודיו בחדר אך נאלץ להפסיק בגלל מצבם הכלכלי הקשה של משפחתו. עבד בעבודות שונות. לאחר מלחמת העולם הראשונה התוודע בתנועת הנוער לחוג של "ארץ ישראל" ומטעם הקבוצה נשלח ללמוד את צורת החיים הקולקטיבית בקומנות "אחזה" ברוסיה. לימוד זה היווה בסיס ליצירת "קאופרטיב ארץ ישראל" באודסה. בשנת 1918 יצא עם חבריו להכשרה חקלאית באודסה שם הכיר את האגרונום אברהם זוסמן שהיה מנהגם הרוחני של הקבוצה. בחורף 1919 היה אחד מששת הראשונים שהכשיר את הדרך לגרעין העולה לקריית ענבים. הוא עבד פרק זמן ברפת תוך שילוב עבודתו כמזכיר הקבוצה. עקב מצב